

SLOŽENOST VALORIZACIJE SREDNJEVJEKOVNIH LISTINA KROZ PALEOGRAFSKO-DIPLOMATIČKU ANALIZU NA OSNOVU KOJE SE DJELIMIČNO ZASNIVA HISTORIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak: *Za razvoj bosanskohercegovačke historiografije posebno je važno istraživanje srednjevjekovne paleografije i diplomatike, posebno njenih latinskih dokumenata (listina), kao svjedočanstva identiteta zemlje i naroda Bosne i Hercegovine kao i historijskog kontinuiteta naroda od srednjeg vijeka. do danas. Uvijek su iznova potrebna tzv. fundamentalna istraživanja historije, posebno temeljena na dokumentima, bez obzira na prethodne autoritete koji su davali svoje prijevode, sudove i mišljenja o njima, a koja se uvijek mogu i trebaju valorizovati s odmakom od prošlih društveno-političkih kretanja, koja su nerijetko neke diplomatske dokumente veličale kao posebno važne, a neke druge omalovažavale i davale im razna zlonamjerna tumačenja, vjerovatno zbog posebnih potreba vremena i prostora u kojem su živjeli. Odabrane su dvije latinske listine iz Bosne i Hercegovine za paleografsko diplomatsku obradu. Latinska isprava bosanskog bana Tvrtka I. Kotromanića, izdata Dubrovčanima 1355. godine u bosanskom gradu Visokom, upućena je Dubrovačkoj općini kojom su potvrđena sva prava, zaštite i slobode koje su imali za vrijeme Tvrtkovog strica, bana Stjepana II. Naime, Dubrovčani su prethodno od bana Tvrtka tražili da potvrdi sva prava, zaštite i slobode koje su ranije uživali, što je Tvrtko i učinio izdavanjem latinske isprave u kojoj je obećao da im neće biti uskraćena ranija prava. Latinski dokument, za razliku od mnogih drugih, koji su uništeni ili izgubljeni, sačuvan je u izvornom obliku, što omogućava obradu i njegovih vanjskih karakteristika. Prilikom pisanja dokumenta, pisar je veliku pažnju posvetio njegovom estetskom izgledu.*

Dokument je zapečaćen utisnutim, a ne visećim pečatom, što je rijetkost u dokumentima Tvrtka I, jer je Tvrtko koristio utisnuti pečat samo za pisma. Vjerovatno sam Tvrtko ovaj dokument nije smatrao listinom, već pismom, pa se zove „has litteras... tradimus ac dedimus“.

Zbog svog kratkog sadržaja, dokument nema mnogo diplomatskih formula, ali sadrži intitulaciju s devocijom, inskripciju, salutaciju, dispoziciju, koroboraciju i dataciju. Po izgledu i sadržaju isti latinski dokument ne razlikuje se po paleografsko-diplomatičkim formulama tadašnjih srednjoevropskih običaja, rađenih u dvorskim kancelarijama. Skraćenice u latinskoj listini Tvrtka uglavnom su suspenzije, karakteristične za latinske dokumente u Dalmaciji, pa treba zaključiti da je Bosanska latinska kancelarija bila pod utjecajem Dubrovačke kancelarije.

Iz diplomatske analize latinsko-bosanskih srednjovjekovnih dokumenata vidljivo je da se latinski jezik i pismo tog vremena nisu mnogo razlikovali od tadašnjih srednjoevropskih i italijanskih centara latinske pismenosti, uglavnom u gotici ili dvojezičnom pismu (latinici i bosančici), bilo u koncepciji diplomatskog protokola, konteksta i protokola, te vrsti i skraćenicama. Najveći broj latinskih srednjovjekovnih bosanskih dokumenata, pored listina bosanskih vladara i velikaša, sačuvan je iz prepiske koju je papski ured imao kod lokalnih crkvenih glavara, u svrhu širenja patarenske sekte „Crkve bosanske“. Kako bi se ukazalo na jedinstvene srednjoevropske diplomatske latinske formule za pisanje latinskih dokumenata, odabrana su i analizirana dva primjerka bosanske provenijencije: latinska isprava bosanskog bana Prijezde iz 1287. godine i latinska isprava bosanskog Stjepana Tvrtka I iz 1355. godine. U ovom prikazu navodi se kako se listina prevodi i navode se zaključci, da je srednjovjekovni bosanski dvorski ured pismenosti bio na istom nivou kao tadašnje druge evropske kancelarije pripadajući istoj civilizaciji, čak šta više ravnopravno tadašnje svjetsko latinsko pismo u Bosni je imalo i drugo pismo bosančicu.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Bosanska latinska kancelarija, bosanska historiografija, latinične i bosanične povelje, diplomatska analiza, historijski izvori.*

THE COMPLEXITY OF VALORIZING MEDIEVAL DOCUMENTS
THROUGH PALEOGRAPHIC-DIPLOMATIC ANALYSIS ON A BASIS
THAT IS PARTIALLY BASED HISTORY
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

For the development of Bosnian historiography, the research of medieval paleography and diplomacy, especially its Latin documents (charters), is particularly important, as a testimony of the identity of the country and the people of Bosnia and Herzegovina, as well as the historical continuity of the people since the Middle Ages till today. Again and again, the so-called fundamental historical research, especially based on documents, regardless of the previous authorities who gave their translations, judgments and opinions about them, and which can and should always be valorized with a departure from past socio-political movements, which often glorified some diplomatic documents as particularly important, and some others disparaged and gave them various malicious interpretations, probably due to the special needs of the time and space in which they lived. Two Latin charters from Bosnia and Herzegovina were selected for paleographical diplomatic processing. The Latin chart of the Bosnian ban Tvrtko I. Kotromanić, issued to the people of Dubrovnik in 1355 in the Bosnian town of Visoko, was sent to the Dubrovnik municipality confirming all the rights, protections and freedoms they had during the time of Tvrtko's uncle, ban Stjepan II. Namely, the people of Dubrovnik had previously asked Ban Tvrtko to confirm all the rights, protections and freedoms they had previously enjoyed, which Tvrtko did by issuing a Latin document in which he promised that they would not be denied their earlier rights. The Latin document, unlike many others, which have been destroyed or lost, has been preserved in its original form, which allows the processing of its external characteristics as well. When writing the document, the scribe paid great attention to its aesthetic appearance.

The document is sealed with an indented seal, not a hanging seal, which is rare in documents of Tvrtko I, as the Tvrtko only used an indented

seal for letters. Probably Tvrtko himself did not consider this document a charter, but a letter, so it is called "*has litteras... tradimus ac dedimus*".

Due to its short contents, the document does not have many diplomatic formulas, but it contains an intitution with a devotion, an inscription, a salutation, a disposition, a corroboration and a date. In terms of appearance and content, the same Latin document does not differ according to the paleographic-diplomatic formulas of the Central European customs of the time, made in court offices. Abbreviations in the Latin charter of Tvrtko are mostly suspensions, characteristic of Latin documents in Dalmatia, so it should be concluded that the Bosnian Latin office was influenced by the Dubrovnik office.

From the diplomatic analysis of Latin-Bosnian medieval documents, it is evident that the Latin language and script of that time did not differ much from the then Central European and Italian centers of Latin literacy, mainly in Gothic or bilingual script (Latin and Bosnian Cyrillic - *Bosančica*), either in the outset of diplomatic protocol, context and protocol, and type and abbreviations. The largest number of Latin medieval Bosnian documents, in addition to the charters of Bosnian rulers and dignitaries, were preserved from the correspondence that the papal office had with local church leaders, for the purpose of spreading the Bogomil sect "Bosnian Church". In order to point out the unique Central European diplomatic Latin formulas for writing Latin documents, two copies of Bosnian provenance were selected and analyzed: the Latin chart of the Bosnian ban Prijezda from 1287 and the Latin chart of the ban Bosnian Stjepan Tvrtko I from 1355. In this presentation, it is stated how the charter is translated and the conclusions are stated, that the medieval Bosnian court office of literacy was on the same level as other European offices of the time belonging to the same civilization, even more equal to the world Latin script in Bosnia at that time, and also had another alphabet – *Bosančica*.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Bosnian Latin office, Bosnian historiography, Latin and Bosnian charters, diplomatic analysis, historical sources.

Za razvoj bosanskohercegovačke historiografije posebno je važno istraživanje srednjovjekovne paleografije i diplomatije, posebno njenih latinskih dokumenata (listina), kao svjedočanstva identiteta zemlje i naroda Bosne i Hercegovine kao i historijskog kontinuiteta naroda od srednjeg vijeka. do danas. Uvijek su iznova potrebna tzv. fundamentalna istraživanja historije, posebno temeljena na dokumentima, bez obzira na prethodne autoritete koji su davali svoje prijevode i sudove, mišljenja o njima, a koja se uvijek mogu i trebaju valorizovati sa odmakom od prošlih društveno-političkih kretanja društva, koja su nerijetko neke diplomatske dokumente veličale kao posebno važne, a neke druge omalovažavale i davale im razna destruktivna mišljenja, naravno možda zbog posebnih potreba vremena i prostora u kojem su živjeli.

Naravno, za valorizaciju historijskih dokumenata potrebno je uvažavati temelje naučne metodologije historiografskog istraživanja, od heuristike, preko eksterne i unutrašnje kritike historijskih dokumenata do apercepcije. Nije dobro čitati i dodavati dokumentima ono što u njima nije napisano pod izgovorom da samo po sebi razumije šta je autor dokumenta htio da kaže, već prevoditi i čitati dokumente onakvima kakvi jesu i šta u njima piše.

To nije nimalo lako, jer su dokumenti nečitki, puni simbola, interpunkcije i skraćenica i često ih je teško dešifrovati. Zato postoje posebni srednjovjekovni stručnjaci (medijavelisti), paleografi, diplomatičari i druge profesije, kako bi timski i zajedno dali svoje mišljenje o dokumentima.

Težak je zadatak u vanjskoj i unutrašnjoj kritici dokumenata razlikovati originale od falsifikata, koji mogu biti kobni u greškama prijevoda i na osnovu kojih mogu proizaći pogrešni historijski zaključci, koji mogu poslužiti samo mitološkoj historiji koja je tako česta u historiji balkanskih naroda, ali i drugih naroda istoka i zapada u svijetu. Za primjere valorizacije bosanskohercegovačkih srednjovjekovnih dokumenata navešćemo samo nekoliko primjera paleografsko-diplomatske obrade dokumenata (arhivskih dokumenata), koji se većinom i danas čuvaju u arhivima van Bosne i Hercegovine. Za te dokumente (listine) na temelju diplomatsko-paleografske obrade ali i obrade hronološke, egdotičke, jezikoslovne i druge analize, može se iznova dati sud o istim srednjovjekovnim listinama koje se odnose na Bosnu i Hercegovinu, dakako u nastojanju da se kritički i objektivno da

neki sud o istom kao najvažnijim historijskim izvorima koja je temelj za historiografiju i pisanje historije, naroda, zemalja i td. Za te dokumente (listine) na osnovu diplomatsko-paleografske obrade, kao i obrade hronoloških, ekgdotičkih, lingvističkih i drugih analiza, moguće je donijeti novi sud o istim srednjovjekovnim dokumentima koji se odnose na Bosnu i Hercegovinu, naravno u nastojanju da se kritički i objektivno sudi o istom kao i o najvažnijim historijskim izvorima, što je osnova za historiografiju i pisanje historije, naroda, država itd. Izdvajaju se dvije srednjovjekovne listine koje se odnose na Bosnu i Hercegovinu, a koja se, pored pomenute diplomatsko-paleografske analize, mogu valorizovati kroz sadržaj, međuljudske odnose, ekonomske prilike, jezičke posebnosti (onomastika i toponomastika), hronološke, društveno-politička kretanja tog doba itd. Jedna je listina iz 1355. godine i druga listina iz 1287. godine, koje daju uvid u složenost prevođenja te različitih uticaja i tipova latinskog pisma tog vremena, od karoline, beneventane i gotice, tadašnjeg prostora Bosne i Hercegovine.

Latinska listina bosanskog bana Tvrtka I. Kotromanića, izdata u gradu Visokom Dubrovčanima 1355. godine (1. septembra), gdje opštini Dubrovnik, potvrđuje sva prava, zaštite i slobode koje su imali za vrijeme njegovog strica, bana Stjepana II, a sačuvana je do danas u originalu. U aktu nema podataka koji bi ukazivali da je tapija napisana na bosanskom jeziku, osim na latinskom jeziku. Latinski tekst je više puta objavljivan,¹ a zatim transkribovan i transliteriran prema originalu. S obzirom da je dokument sačuvan u originalu do danas, moguće je obraditi i njegove vanjske karakteristike. Pored spoljašnjih karakteristika, izvršena je i interna analiza diplomatskih formula ili sastavnih dijelova dokumenta, zatim je urađen prijevod dokumenta i razmatran njegov značaj kao historijskog izvora. Latinska listina je interesantna ne samo sa paleografske i diplomatske strane, ne samo po načinu latinskih skraćenica, simbola i interpunkcija, već i sa historijske strane koja je neodređena u smislu familijarnih i historijskih odnosa. Naime, postavlja se pitanje zašto ban Tvrtko izdaje latinsku listinu zajedno

¹ Tadija, Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. XII, Zagreb, 1914, 305; Gregor, Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, II, *Glasnik Zemaljskog Muzeja*, IV-V, Sarajevo, 1950, 105-107.

sa svojom majkom Jelenom i bratom Vukom, da li je to izraz stepena tolerancije i demokratičnosti u suvladavini ili je Tvrtko slab i zavisan vladar koji vlada uz pomoć svoje majke i brata? U arhivima i drugim kulturnim i naučnim ustanovama Bosne i Hercegovine nema latinskih isprava koje su izdavali vladari i velikaši srednjovjekovne bosanske države. U njima je sačuvano i pohranjeno svega nekoliko takvih dokumenata, posebno nekoliko dokumenata u Zemaljskom muzeju i Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu.² Međutim, ovaj fond dokumenata je oskudan i nedovoljan, pa se za ozbiljniji naučno-istraživački rad o bosanskom srednjovjekovlju trebaju koristiti dokumenti koji se čuvaju u stranim arhivima i drugim kulturnim i naučnim institucijama. U nekima od tih arhiva nalaze se vrlo bogate zbirke dokumenata vezanih za srednjovjekovnu bosansku državu, koje su sačuvane u originalu ili u prijepisu.

Primjerice, jedna od najvećih zbirki latinskih dokumenata nalazi se u Mađarskom državnom arhivu (Magyar Országos Levéltár) pod nazivom: *Diplomaticai leféléltár* (*Acta antemochachiana, A. Mohach előtti gyűjtemény*).³ U Državnom arhivu u Dubrovniku najznačajnije su zbirke latinskih isprava: *Acta sanctae Mariae maioris*, *Acta et diplomata*, *Diversa Cancellariae*, *Lettere emissioni di Levante* i dr. Državni arhiv u Veneciji (*Archivio di Stato Venezia*) posjeduje više zbirki dokumenata vezanih za Bosnu i Hercegovinu, zatim Papinski arhiv u Vatikanu (*L'archivio pontificio Vaticano*), a nekoliko kopija nalazi se u *Haus Hof und Staatsarchiv Wien*, tj. godine u Beču. Osim u Dubrovniku, latinski se dokumenti nalaze i u Državnom arhivu u Zadru, Nadbiskupskom arhivu u Splitu u zbirci: *Donationales principum Ecclesiae Spalatensi*, zatim u Arhivu HAZU u Zagrebu, Arhivu sv. Franjevački samostan male braće u Dubrovniku, itd.

Veliki broj latinskih listina nastalih u periodu srednjovjekovne bosanske države je objavljen po zbornicima (kodeksima), knjigama i drugim publikacijama, a njihovo objavljivanje još uvijek traje. Iako su, neke od

² U Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu čuva se latinska isprava kralja Tvrtka koju je izdao bosanskom vojvodi Hrvoju Vukčiću u Moštima 12. marta 1380, dok se u Arhivu Bosne i Hercegovine nalaze: isprava kralja Dabiše od 26. aprila 1395, kralja Stjepana Tomaša iz februara 1459. i jedan prijepis isprave kralja Dabiše iz XVI. stoljeća.

³ Diplomatski arhiv, A. Zbirka prije Mohačke bitke.

listina, i po nekoliko puta objavljene po različitim zbornicima, ipak su rije-tki zbornici sadržavali sve te listine publikovane na jednom mjestu. Stanje listina pisane na bosančici su drugačiji, jer su one već po nekoliko puta sakupljene i objavljene na jednom mjestu.⁴

Kada bude više ovakvih zbirki, na latinskom, bosančici na osman-skim dokumentima na osmanskom pismu i na jednom mjestu, to će biti veliki doprinos razvoju bosansko-hercegovačke diplomatike i historiografi-je uopšte. Izdvajaju se neki autori za bosanskohercegovačku diplomatiku, paleografiju i historiografiju, koji su se bavili izdavanjem latinskih doku-menata.⁵ Između ostalih, važno je djelo Iohannesa Luciusa (Ivana Lučića) pod naslovom *De regno Dalmatiae et Croatiae*,⁶ te *Memorie istoriche di Tragurio*,⁷ koje takođe pokriva dio današnje Bosne i Hercegovine. Većina bosanskih srednjovjekovnih latinskih dokumenata nalazi se u *Codexu...* Tadije Smičiklasa.⁸ Prvih jedanaest tomova sistematski je objavljeno u periodu od 1904. do 1939. godine, nakon čega je prošlo mnogo vremena kada je *Codex ...* ažuriran i proširen sveskom sedamnaestom i osamnaes-tom te dodacima za devetnaestu svesku.⁹ Iako veliki broj latinskih doku-menata sadrži greške u transkripciji, to ne umanjuje njihov značaj kao his-

⁴ Miklošić, Frano, *Monumenta Serbica*, Wien, 1858; Медо, Пуцић, *Споменици Српски*, II, Београд, 1862; Константин, Јиречек, *Српски споменици*, *Споменик Српске Краљевске Академије (СКА)*, XI, Београд, 1892; Љубомир, Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1-2, Београд - Сремски Карловци, (1929-1934); Група аутора, *Грађа о прошлости Босне*, I, *Академија наука и умјетности Републике Српске, Одјељење друштвених наука*, Бања Лука, 2008; Група аутора, *Грађа о прошлости Босне*, II, *Академија наука и умјетности Републике Српске, Одјељење друштвених наука*, Бања Лука, 2009.

⁵ Ivan, Balta, *Latinsko-bosanski i Bosansko-latinski riječnik*, Zenica-Tuzla, 2000 i 2005; I. Balta, *Pregled pomoćnih povijesnih znanosti*, Matica hrvatska, Osijek, 2000.

⁶ Ivan, Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amsterdam, 1666.

⁷ I. Lucius, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto di trau*, Venetia, (1674 ili MDCLXXIV). (I. Lucius, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, I - II, Split, 1979).

⁸ Tadija, Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: *Codex diplomaticus*), vol. II-XVI, tom: II/1904, VI/1909, VIII/1910, X/1912, XI/1913, XII/1914, Zagreb.

⁹ *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XVII (1379-1394), 1981; XVIII (1395-1399), 1990; Supplementa, Svezak I, Zagreb, 1998, (1020-1270).

torijskih izvora, a za neke od njih izvršen je kritički osvrt, dopuna i ispravka.¹⁰

Veliki broj bosanskohercegovačkih latiničnih dokumenata objavljen je u *Listinama* Šime Ljubića,¹¹ ali je za njih karakteristično da imaju dosta grešaka, baš kao i Smičiklasovi *Codexi*..., ali to ne umanjuje njihov značaj. Posebno su značajni po tome što su mnogi latinski dokumenti objavljeni u cijelosti. Nekoliko prepisanih bosanskih latinskih listina koje se odnose na Šibenik i Trogir nalazi se u *Diplomataru Sibenicense*. U njemu se nalazi nekoliko transkribiranih dokumenata na bosanskoj latinici koji se odnose na Šibenik i Trogir. Ova zbirka je veoma značajna za transkripciju analiziranih bosanskih latinskih tekstova, jer su danas sačuvani „originali“, na osnovu kojih je transkripcija napravljena, dosta su oštećeni i ponegdje ih je teško čitati. Iz ovoga se može zaključiti da ih je anonimni pisar prepisao kada su bile neoštećene i dobro očuvane. Ovaj *Diplomatar*... bio je u Beču do 1981. godine, a potom je vraćen u Hrvatsku, a nekoliko godina kasnije pripremljen je u štampanom obliku sa pratećom kritičkom aparaturom.¹²

Značajno djelo za bosanskohercegovačka latinična dokumenta je Fermendžinova *Acta Bosnae*,¹³ u kojoj se mogu pronaći pojedinačni dokumenti sačuvani u cjelini, ali u većem broju postoje samo regesta dokumenata. Da nije tako, bila bi to jedna od najkompletnijih zbirki bosanskih latinskih dokumenata. Određeni broj bosanskohercegovačkih latinakih dokumenata pruža Fejerov *Codex*,¹⁴ a za ovu zbirku je važno istaći da sadrži dokumente koji nisu nigdje objavljeni.

¹⁰ Milko, Brković, *Latinska povelja bosanskog bana Stjepana II Kotromanića iz godine 1333 (15. II)*, *Istorijski zbornik*, br. X, Banjaluka, 1989, 9-10.

¹¹ Šime, Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, I-X, Zagreb, 1868-1891.

¹² *Šibenski diplomatar*, *Zbornik šibenskih isprava*. (priredili J. Barbarić i J. Kolanović), Šibenik, 1986.

¹³ Euzebij, Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiasticus cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae, 1892.

¹⁴ Georgius, Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 42 vol., Budapest, 1829-1844.

Veliki doprinos prikupljanju i diplomatskoj obradi bosanskih latinskih dokumenata dao je Lajos Thallóczy,¹⁵ za kojeg su postojali nagovještaji da je uspio prikupiti sve bosanske latinske dokumente koje je namjeravao objaviti u posebnoj zbirci. Međutim, nije uspio, a nakon njegove smrti gubi se svaki trag ovom rukopisu. Thallóczy je u naučnom svijetu ostao poznat kao jedan od vodećih stručnjaka za srednjovjekovnu historiju Balkana, a posebno je značajan njegov rad na proučavanju historije srednjovjekovne Bosne.¹⁶ Nekoliko bosanskih latinskih dokumenata nalazi se u Barabásovom *Codexu*,¹⁷ Farlatijevom *Illyricum sacrum*¹⁸ (svezak III je najvažniji), Wenzelovom *Codex diplomaticus*,¹⁹ Kukuljevićevoj *Jura Reg-*

¹⁵ Thallóczy, Lajos - Gelchich, J. (1887). *Ó és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára*, Budapest: *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*. Lajos Thallóczy (1857-1916), rođen je u Budapestu kao Lajos Strommer, a poginuo u željezničkoj nesreći u mjestu Herceghalom vraćajući se kući poslije pogreba cara Jozsefa Ferenca (sahranjen u groblju Kerepesi u Budapestu), putujući kao civilni komesar austro-ugarske vojske u Beogradu (bio je civilni upravitelj okupirane Srbije 1916. za Prvog svjetskog rata), sam je nesvjesno prouzročio nesreću jer je naredio da se na vlak priključi salonski vagon za njega... (iz knjige: *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilinskog*, Institut za istoriju, Posebna izdanja, Sarajevo, 2004, 44-45) (Otac mu je bio Benedek Strommer a majka Martgit Uhl (Van der Well), a prezime u Strommer je promijenio 1877). L. Thallóczy – Samuel, Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Blagay*, Budapest, 1897; L. Thallóczy, *Wie und wann wurde Hervoja Grossvojvode von Bosnien?* Wien: *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, Bd. VI, Wien, 1899, 284 -290; L. Thallóczy, Istraživanja o postanku bosanske banovine s naročitim obzirom na povelje Körmendskog arhiva, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XVIII, Sarajevo, 1906, 401-444; L. Thallóczy - Sándor, Horváth, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum, Comitatum Dubicza, Orbász et Szana*, Budapest, 1912; L. Thallóczy – Franz, Eckhart, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig, 1914.

¹⁶ U okviru saradnje između Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Mađarske akademije nauka u Sarajevu je 14. i 15. oktobra 2008. godine održana Međunarodna naučna konferencija “Lajos Thallóczy” (The Past of Bosnia Herzegovina and the Modern Historical Scholarships - Otkriće prošlosti Bosne i Hercegovine i moderna historijska nauka).

¹⁷ Samuel, Barabás, *Codex diplomaticus sacri Romani imperii comitum familiae*, Budapest, 1895.

¹⁸ Daniel, Farlati, *Illirycum sacrum*, Venezia, (1751-1819).

¹⁹ Gusztáv, Wenzel, *Codex diplomaticus Arpadianus contimatus*, XI, Budapest, 1874.

na, *Acta croatica*,²⁰ *Codex diplomaticus*²¹ i *Spomenici bosanski i crnogorski*.²² Veliku pažnju objavljivanju i kritici Thallóczyevih listina, posvetio je njegov savremenik Ferdo Šišić, koji je objavio mnoge radove, a najznačajniji su mu: *Kako je car Justinijan postao Slaven*,²³ *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić*,²⁴ *Iz arkiva u Körmendu*,²⁵ *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*²⁶ i veoma važan vodič za pronalaženje bosanskih latinskih listina u Izvorima za bosansku historiju u Napretkovoj historiji.²⁷

Nekoliko bosanskih latinskih listina može se naći i u *Zakonskim spomenicima* Stojana Novakovića,²⁸ koji ih uglavnom preuzima iz Ljubicevih *Listina* i puni su pogrešaka.

Od velike važnosti za bosanske latinske listine su radovi Franje Račkog, *Pokret na slavenskom jugu*²⁹ i *Prilozi za zbirku srpskih listina*.³⁰ Neizostavni su i važni radovi V. V. Makuševa³¹ i J. Šafarika,³² koji donose isprave iz arhiva u Veneciji, ali kako je prepisivački posao bio prepušten

²⁰ Ivan, Kukuljević, *Jura regni*, vol. II, Zagreb, 1861.

²¹ I. Kukuljević, *Codex diplomaticus*, II, Zagreb, 1875.

²² I. Kukuljević, *Spomenici bosanski i crnogorski*, *Arhiv za povestnicu jugoslaven-sku*, knj. II, Zagreb, 1852, 35-48.

²³ Ferdo, Šišić, *Kako je car Justinijan postao Slaven*, *Nastavni vjesnik*, IX, Zagreb, 1901, 390-415.

²⁴ F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb, 1902.

²⁵ F. Šišić, *Iz arkiva u Körmendu*, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, VII, Zagreb, 1905, 209-228.

²⁶ F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*, *Starine Jugoslovenske Akademije znanosti i umetnosti (JAZU)*, XXXIX, Zagreb, 1938, 129-320.

²⁷ F. Šišić, *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*, Sarajevo, 1942, 1-38. (Knjiga prva, Treće izdanje, Sarajevo, 1998).

²⁸ Стојан, Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд, 1912.

²⁹ Franjo, Rački, *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća*, *Rad JAZU*, knj. III, Zagreb, 1868, 65-156.

³⁰ F. Rački, *Prilozi za zbirku srpskih listina*, *Rad JAZU*, I, Zagreb, 1867, 124-163.

³¹ В. В. Макушев, *Прилози к српској историји XIV века*, *Гласник Српског ученог друштва*, књ. XXXII, Београд, 1971, 184-189.

³² Јосип, Шафарик, *Србски историјски споменици Млетачког архива*, *Гласник Друштва српске словесности*, 11-15, Београд, 1859-1862, 47-49.

drugima uočljiv je veliki broj grešaka. Stanoje Stanojević³³ i Aleksandar Solovjev,³⁴ bavili su se bosanskim srednjovjekovnim dokumentima, i njihovom diplomatskom analizom, iako su se uglavnom bavili ćirilničnim dokumentima, a u nekim slučajevima su ih zanimali i latinični dokumenti. Gregor Čremošnik³⁵ se najviše bavio latinskim i ćirilničnim bosanskim srednjovjekovnim dokumentima, a najviše njihovim vanjskim karakteristikama. Nekoliko bosanskih srednjovjekovnih listina donose djela Vjekoslava Klaića i to u *Poviest Bosne*,³⁶ zatim *Bribirski knezovi*,³⁷ *Povelja kralja Stjepana Dabiše izdana Hrvoju Vukčiću godine 1392*.³⁸ Na tom polju pridonijela je i Nada Klaić, a značajni su njeni radovi *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*³⁹ i *Trogir u srednjem vijeku*.⁴⁰ Marko Vego se u svojim radovima bavio i bosanskim srednjovjekovnim dokumentima, a predmet obrade bili su više ćirilni nego latinični dokumenti, ali je ipak iza sebe ostavio nekoliko važnih djela: *Tri povelje o posjedima Stjepana Vukčića Kosače*, *Povijest Humske zemlje*, *Naselja Bosanske srednjovjekovne države*, *Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine* i *Postanak srednjovjekovne bosanske države*.⁴¹

³³ Станоје, Станојевић, Студије о српској дипломатици, *Глас Српске краљевске академије*, 90/1912, 68-113; 93/1913, 110-209; 94/1914, 192-262; 96/1920, 79-152; 100/1922, 1-148; 106/1923, 1-96; 111/1928, 1-25; 132/1928, 1-57; 156/1933, 41-55; 157/1934, 153-249; 161/1936, 1-53; 169/1936, Београд, 1912-1936, 1-20.

³⁴ Aleksandar, Solovjev, *Vlasteoske povelje bosanskih vladara*, *Istorisko - pravni zbornik I*, Sarajevo, 1949, 83-104.

³⁵ Gregor, Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, III/1948, 103-144; IV-V/1949-1950, 105-200; VI/1951, 81-119; VII/1952, 273-336; X/1955, 137-146; N.S.- XII/1957, Sarajevo, 1948-1957, 195-215.

³⁶ Vjekoslav, Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882.

³⁷ V. Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubića do godine 1347*, Zagreb, 1897.

³⁸ V. Klaić, *Povelja kralja Stjepana Dabiše izdana Hrvoju Vukčiću godine 1392*, *Vjesnik Kr. Hrvatsko - slavonsko - dalmatinskog zemaljskog arhiva*, II, Zagreb, 1900, 60-61.

³⁹ Nada, Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972.

⁴⁰ N. Klaić, *Trogir u srednjem vijeku*, *Javni život grada i njegovi ljudi*, knj. II, sv. 1, Trogir, 1985.

⁴¹ Marko, Vego, *Tri povelje o posjedima Stjepana Vukčića Kosače*, *Most*, br. 19-20, Mostar, 1978, 123-142; M. Vego, *Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1980.

Neke bosanske listine nalaze se u Krčelićevim: *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminaries*.⁴² Osim Gregora Čremošnika, analizom *Kulinove isprave iz godine 1189.*, bavio se i Josip Vrana.⁴³ Pavo Anđelić postigao je veliki doprinos i značajne rezultate na polju bosansko-hercegovačke diplomatije. Njegova najvažnija djela iz ove oblasti su: *Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja u falsifikatima Ivana Tomke Marnavića*,⁴⁴ *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*,⁴⁵ *Barones regni i državno vijeće srednjovjekovne Bosne*,⁴⁶ *O ugarskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku*,⁴⁷ *Srednjovjekovna župa Primorje u Humskoj zemlji*,⁴⁸ *Mesnovići, Masnovići, Bujanjići humska i bosanska vlastela*⁴⁹ itd. Milko Brković se u novije vrijeme posvetio izdavanju, prevođenju i diplomatskoj analizi latinsko-bosanskih dokumenata i pisama i postigao značajne rezultate u ovoj oblasti.⁵⁰ Pavo Živković objavio je prilično opširan i detaljan

⁴² Baltazar Adam, Krčelić, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminaries*, Zagreb, 1770.

⁴³ Josip, Vrana, Da li je sačuvan original isprave Kulina bana, *Radovi Staroslaven-skog instituta*, knj. 2, Zagreb, 1955, 5-57; J. Vrana, Koji je od triju sačuvanih primjeraka original isprava Kulina bana?, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 4, Zagreb, 1961, 73-85.

⁴⁴ Pavao, Anđelić, Originalni dijelovi dviju bosanskih povelja u falsifikatima Ivana Tomke Marnavića, *Glasnik Zemaljskog muzeja, Arheologija*, sv. XXV/, Sarajevo, 1971, 347-360.

⁴⁵ P. Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska, Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*, Sarajevo, 1973.

⁴⁶ P. Anđelić, *Barones regni i državno vijeće srednjovjekovne Bosne, Prilozi Instituta za istoriju*, god. XI-XII, br. 11-12, Sarajevo, 1975-1976, 29-48.

⁴⁷ P. Anđelić, *O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku, Prilozi*, god. XIII, br. 13, Sarajevo, 1977, 17-45.

⁴⁸ P. Anđelić, *Srednjovjekovna župa Primorje u Humskoj zemlji, Trebinje: Tribunia*, 6/1982, Mostar, 1982, 27-40.

⁴⁹ P. Anđelić, *Mesnovići, Masnovići, Bujanjići humska i bosanska vlastela, Hercegovina*, 2, 79-89.

⁵⁰ Milko, Brković, *Diplomatičke formule latinskih povelja bosansko-humskih vladara i velmoža od XII do XV stoljeća, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24, Razdio povijesnih znanosti, 11, Zadar, (1984-1985), 133-148; M. Brković, *Diplomatičke formule biblijsko-teološkog sadržaja u latinskim poveljama bosansko-humskih vladara i velmoža od XII do XV stoljeća, Croatica christiana periodica*, 9, br. 15, Zagreb, 1985, 24-35; Brković, M. (1986-1987). *Povelja bosanskog kralja Stjepana Ostoje iz godine 1417, Za-*

pregled objavljenih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni za period od kraja 16. stoljeća do 1977. godine.⁵¹ Svojevrsni nastavak prethodne bibliografije je bibliografija koju objavljuje Esad Kurtović.⁵² Međutim, obje su zamišljena prvenstveno kao interna pomoć prilikom definisanju, proučavanju i radu na bibliografiji bosanskog srednjeg vijeka.⁵³

Latinska isprava bana Tvrtka I. Kotromanića, kojom on, zajedno sa svojom majkom Jelenom i bratom Vukom, prima dubrovačku opštinu pod svoju zaštitu, 1. septembra 1355. godine.

1. Tekst listine sa razgraničenim diplomatskim formulama:⁵⁴

a) - intitulacija; *Nos Tuertcho dei gracia Bozne banus* b) - inskrIPCija; *amicis suis fidelibus nobilibus et comunitati de ciuitate Ragusiensi* c) - salutacija; *fauorem ac amicie largitatem* d) - dispozicija; *Misistis ad nos nobiles uiros dominum Symonem de Resti et dominum Clime de Dessa, uestros ciues dilectos, cum uestris legacionibus, quas legaciones et uestra uota prout petiuitis et desiderastis ac decet nostram magnificentiam anuentes, quorum legaciones audiuius et atente inteleximus, et dicimus per ipsas legaciones ac uota nostra prout desiderastis et nostram decet magnificentiam gratanter acceptauimus, uosque et uestram ciuitatem ac omnes cum omnibus suis ad ipsam pertinentes ad nostram gratiam et fidem nostram una cum nobilissimo iuene comito Vuk nostro fratre karissimo ac plurimum honestissima domina Helena nostra genitrice predilecta suscepimus et suscipimus ad omnem fiduciam et ad omnem consuetudinem et ad omnem ius ac protectionem et libertatem sicut prius habuistis clare memorie tempore predecessoris et patru nostri Stephani olim bani Bozne,*

dar: Radovi, 26, RPZ, 13, 225-236; M. Brković, Latinske povelje i pisma bosansko-humskih vladara i velmoža od XII do XV stoljeća, *Croatica christiana periodica*, XIII, br. 24, Zagreb, 1989, 202-210; M. Brković, Latinska povelja bosanskog bana Stjepana II Kotromanića iz godine 1333. (15. II), Banja Luka: *Istorijski zbornik*, br. 10, Banja Luka, 1989, 7-17.

⁵¹ Pavo, Živković, *Bibliografija objavljenih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo, 1982.

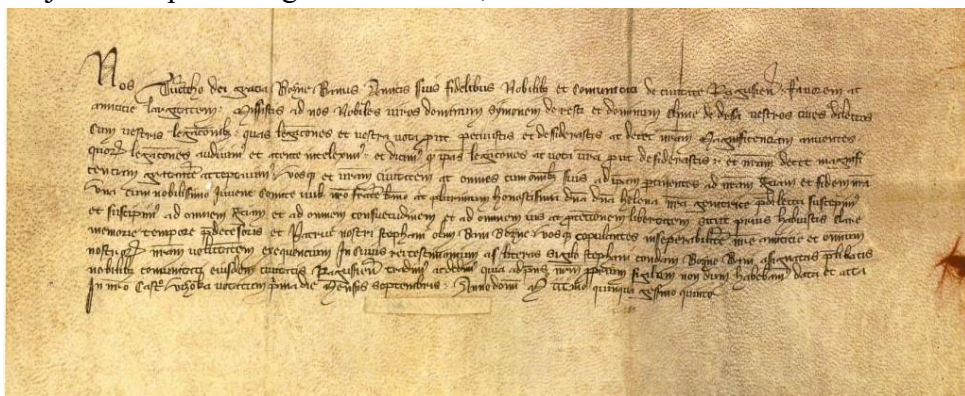
⁵² Esad, Kurtović, *Bibliografija objavljenih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo, 2007.

⁵³ I. Balta, Diplomatičká analýza dvoch latinských stredovekých listín, *Sambucus*, číslo VII, Filozofická fakulta v Trnave, 2010, 83-97.

⁵⁴ Državni arhiv Dubrovnik, fond: *Acta sanctae Mariae maioris*, 194, Beč. lat.

uosque copulantes inseparabiliter nostre amicitie et omnium nostrorum nostram uoluntatem exequencium. e) - koroboracija; In cuius rei testimonium as literas sigilo Stephani condam Bozne bani assignatas prelibatis nobilibus, comunitatque eiusdem ciuitatis Ragusiensis tradimus ac dedimus, quia ad presens nostrum proprium sigilum nondum habebamus. f) - datacija; Data et acta in nostro castro Vizoka uocatum, prima die mensis septembris, anno domini MCCC quinquagesimo quinto.

2. Prijevod diplomatske listine sa latinskog na bosanski jezik (smisleni, a ne bukvalni prijevod): Ja, Tvrtko, Božjom voljom, bosanski ban, izražavam naklonost i veliku prijateljsku ljubav svojim vjernim i plemenitim prijateljima i dubrovačkoj opštini. Vi i plemići gospodin Šime Restić i gospodin Klima Držić poslali ste nam svoju misiju. Baš kako i priliči mojoj veličini, rado smo primili misiju sa vašim zahtjevima i pažljivo saslušali vaše želje. U istoj misiji šaljemo i naše odgovore, onako kako ste tražili i kako dolikuje našoj veličini, ja, moj najdraži plemeniti mlađi brat knez Vuk i daleko najčasnija gospođa, naša voljena gospođa majka Jelena i radošno Vas primamo u našoj zahvalnosti i povjerenju, vaš grad i sve u vezi s njim. Uzdamo se u sve i naš dosadašnji prijateljski odnos, i obećavamo vam sva prava, zaštitu i slobodu koju ste imali za vrijeme pokojnog bosanskog bana, mog strica Stjepana. Neraskidivo nas veže naše prijateljstvo i svi oni koji sprovode našu volju. Autentičnost ove isprave opštini i gradu Dubrovniku, pred očima navedenih velikodostojnika, potvrđena je utisnutim pečatom Stjepana, bivšeg bosanskog bana, a iz razloga što još nemam svoj vlastiti pečat. U gradu Visokom, 01. 09. 1355.

Prilog: Listina bana Tvrtka I. Kotromanića kojom skupa sa majkom Jelenom i bratom Vukom prima Dubrovnik pod svoju zaštitu, 1. septembar 1355. godine

3. Vanjske karakteristike latinske listine

Latinska listina je, za razliku od mnogih drugih, koje su uništene ili izgubljene, sačuvana u izvornom obliku. Time je moguće obraditi i njegove vanjske karakteristike, odnosno ono što je vidljivo i sačuvano do danas. Materijal na kojem je ispisana listina je pergament njemačke proizvodnje koji je s obje strane podjednako bijele boje, zbog čega se na prvi pogled čini da je papir. Gruba strana je korištena za pisanje teksta, dok je unutrašnja, glatka strana postala vanjska strana listine. Debljina pergamenta je između 0,15-0,17 i 0,15-0,18 mm, širina gornjeg dijela je 27,7 cm, a donjeg 28 cm. Visina lijevog ruba je 14,5 cm, a desnog 15 cm.

Pergament je sa tri strane ravno rezan, dok je donja strana zakrivljena i nepravilna. Prilikom obrade, koža je vjerovatno bila pričvršćena na dasku, jer su i danas na desnoj strani vidljivi tragovi uboda nekog oštrog predmeta.

Prilikom pisanja listine, pisar je veliku pažnju posvetio njegovom estetskom izgledu. Ostavio je prazan prostor sa svih strana, oko 4 cm, na donjoj strani oko 6,4 cm, te sa lijeve i desne strane 2,5 i 3 cm, tako da je tekst smješten u dopadljiv i proporcionalan prazan okvir. Za pisanje listine korišten je glatki gotički kurziv sa sitnim slovima. Cijeli tekst ne obiluje s mnogo ukrasa, osim prvog slova (*N*), koje je podebljano i visinom se izdvaja od ostalih slova, kao i slovo (*T*) u drugoj riječi „*Tuertcho*“ je donekle ukrašeno, ali ne kao prvo slovo ili inicijal.

Isprava je pečaćena utisnutim pečatom, a ne visećim, što je rijetkost na listinama Tvrtka I., jer je Tvrtko utisnuti pečat koristio samo za pisma. Izgleda da i sam Tvrtko ovaj dokumenat ne smatra ispravom, već pismom, pa je tako i naziva „*has litteras...tradimus ac dedimus*“. Isto to potvrđuju i iz dubrovačke kancelarije, pa na poleđini listine stoji zapis „1355. *Lettera de Tuarco Bano di Bossina per la confermazione della buona amicitia con i Ragusei.*“ Pečat nije utisnut na prednjoj strani listine, ispod samog teksta, nego na stražnjoj. U svrhu što bolje trajnosti, na ispravu je pričvršćen, prvo pergamentnom trakom, a onda je sa vanjske strane na konce te trake naliiven vosak i udaren tipar. Ipak i pored svih tih mjera zaštite, pečat do danas

nije sačuvan, ostao je samo trag u žućkasto-smeđem zamrljanom krugu.⁵⁵ Kako Tvrtko još nije imao svoj pečat on koristi tipar svog prethodnika strica bana Stjepana II. i to opravdava u listini riječima: „(h)as literas sigilo Stephani condam Bozne bani assignatas prelibatis nobilibus, comunitati eiusdem ciuitatis Ragusiensis tradimus ac dedimus, quia ad presens nostrum proprium sigilum nondum habebamus“.

4. Unutrašnje karakteristike latinske listine

Zbog svog kratkog sadržaja, listina nema mnogo diplomatskih formula. U njemu se može naći intitulacija s devocijom (sa iskazanom pobožnošću), inskripcija, salutacija (sa pozdravom), dispozicija, koroboracija i datacija (sa datiranjem).

a) Uvod ili protokol - Intitulacija s devocijom je kratka i glasi: „Nos Tuertcho dei gracia Bozne banus“ (naglašava se kako Tvrtko vlada Božjom voljom). Kao što se vidi u listini nisu navedene oblasti kojima ban vlada, ali je zato prisutna zamjenica „Nos“ („Mi“, a ne „Ja“ - dakle u osobi Tvrtko „ujedinjuje“ više elemenata i sebe, i obitelj, i državu, itd.). Inskripcija ima opći oblik, tj. odnosi se na cijelu dubrovačku općinu i njene građane: „amicis suis fidelibus nobilibus et comunitati de ciuitate Ragusiensi“ (svojim vjernim prijateljima, plemićima i zajednici grada Dubrovnika). Uz inskripciju, po običaju, slijedi salutacija: „fauorem ac amicie largitatem“ (velikodušnost podrške i prijateljstva).

b) Tekst ili kontekst - Dispozicija kao najvažniji dio listine daje najviše podataka, a ona govori da je ban Tvrtko, zajedno sa svojim bratom Vukom i majkom Jelenom, još jednom potvrdio prava, protekcije i povlastice Dubrovčanima, koje su imali u doba njegovog strica Stjepana II.

Koroboracijom se kao sredstvo ovjere u ovoj listini potvrđuje pečatom i to ne Tvrtkov, već pečatom njegova strica Stjepana II.: „In cuius rei testimonium as literas sigillo Stephani condam Bozne bani assignatas prelibatis nobilibus, comunitatique eiusdem ciuitatis Ragusiensis tradimus ac dedimus quia ad presens nostrum proprium sigilum nondum habebamus“. Tvrtko u ovoj koroboraciji objašnjava da još nema svoj pečat pa koristi onaj koji je pripadao njegovu stricu Stjepanu II.

⁵⁵ G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*. II, GZM, IV-V, Sarajevo, 1950, 105-107.

Datacija glasi: „*Data et acta in nostro castro Vizoka uocatum prima die mensis septembris anno domini MCCC quinquagesimo quinto*“ (datacija nije brojčana već opisana latinskim slovima). Ova datacija sadrži mjesto izdavanja listine, a to je grad Visoko te datum 1. septembra 1355. godine.

5. Skraćenice u latinskoj listini, uglavnom su suspenzije (podvučeni primjeri crticom ispod riječi):

Nos Tuertcho dei gracia Bozne banus (*Nos Tuertcho dei gracia Bozne banus*) amicis suis fidelibus nobil' et comunitati de ciuitate Ragusi' (*amicis suis fidelibus nobilibus et comunitati de ciuitate Ragusiensi*) fauorem ac amicie largitatem (*fauorem ac amicie largitatem*) Misistis ad nos nobiles uiros dominum Symonem de Resti et dominum Clime de Dessa, uestros ciues dilectos, cum uestris legacion', quas legaciones et uestra uota pro' petiulistis et desiderastis ac decet nostram magnificentiam anuentes, quorum legaciones audiui' et atente intlexi', (*Misistis ad nos nobiles uiros dominum Symonem de Resti et dominum Clime de Dessa, uestros ciues dilectos, cum uestris legacionibus, quas legaciones et uestra uota prout petiulistis et desiderastis ac decet nostram magnificentiam anuentes, quorum legaciones audiuiumus et atente intleximus,*) et dici' p' ipsas legaciones ac uota nra prout desiderastis et nam decet magnificentiam gratanter acceptauim', uosque et uram ciuitatem ac omnes cum omni' suis (*et dicimus per ipsas legaciones ac uota nostra prout desiderastis et nostram decet magnificentiam gratanter acceptauimus, uosque et uestram ciuitatem ac omnes cum omnibus suis*) ad ipsam pertinentes ad nostram gratiam et fidem nostram una cum nobiliss iuvene comito Vuk nro fratre kariss ac plurimum honestissima dna Helena nra genitrice predilecta suscepim' et suscipim' ad omnem fiduciam et ad omnem consuetudinem et ad omnem (*ad ipsam pertinentes ad nostram gratiam et fidem nostram una cum nobilissimo iuvene comito Vuk nostro fratre karissimo ac plurimum honestissima domina domina Helena nostra genitrice predilecta suscepimus et suscipimus ad omnem fiduciam et ad omnem consuetudinem et ad omnem*) ius ac protectionem et libertatem sicut prius habuist' clare memorie tre predecessoris et patui nostri Stephani olim bani Bozne, uosque copulantes inseparabiliter nre amicie et oium nostrorum nam uoluntatem exequencium. (*ius ac protectionem et libertatem sicut prius habuistis clare memorie tempore predecessoris et patui nostri Stephani olim bani Bozne, uosque copu-*

lantes inseparabiliter nostre amicie et omnium nostrorum nostram uoluntatem exequencium.) In cuius rei testimon' as literas sigilo Stephani condam Bozne bani assignatas prelibatis nobilib, comunitatique eiusdem ciuitatis Ragusi' tradim' ac dedimus, quia ad presens nrum pprium sigilum nondum habebam'. (In cuius rei testimonium as literas sigilo Stephani condam Bozne bani assignatas prelibatis nobilibus, comunitatique eiusdem ciuitatis Ragusiensis tradimus ac dedimus, quia ad presens nostrum proprium sigilum nondum habebamus.) Data et acta in nro casto Vizoka uocat', pma die mensis septembr, anno dni MCCC quinqsimo quinto. (Data et acta in nostro castro Vizoka uocatum, prima die mensis septembris, anno domini MCCC quinquagesimo quinto.)

6. Značaj latinske listine kao historijskog izvora

Trgovačke veze između Bosne i Dubrovnika počinju u drugoj polovini 12. stoljeća kada ban Kulin 1189.⁵⁶ sklapa ugovor sa Dubrovnikom kojim im garantuje punu slobodu kretanja i trgovanja širom njegove zemlje, bez ikakve nadoknade, odnosno bez carine, osim ako mu neko ne da poklon svojom voljom. To je ujedno i prvi zvanični dokument (listina) koji reguliše međusobne trgovinske odnose između Bosne i Dubrovnika. Ban Ninoslav slijedi svog prethodnika te u prvoj od listina izdatih Dubrovčanima potvrđuje sva prava koja su imali od bana Kulina. U listinama koji su uslijedili kasnije, osim slobode kretanja, izričito navodi da Dubrovčane oslobađa svih carina te donosi odredbe kojima bi se otklonile sve prepreke intenzivnijem trgovačkom poslovanju. Potvrđivanje trgovačkih povlastica Dubrovčanima se nastavlja, ponovo, od vremena bana Stjepana II. Kotromanića. Međutim, Dubrovčani nisu imali laku nagodbu kao s ranijim vladarima, ali su ih čekala neka nepredviđena iznenađenja. Nova zabrana obavijestila je Dubrovčane da želi prekinuti dosadašnju praksu i da sada uvodi naplatu carina na svu robu koja se unosi u njegovu zemlju. Iako su Dubrovčani protestirali, čini se da je od tada počela naplata carina.⁵⁷ Međutim, i pored ovih promjena u uređenju trgovačkih odnosa, ban Stjepan II. je još uvijek znao biti vrlo blagonaklon prema Dubrovčanima što pokazuje

⁵⁶ Državni arhiv u Dubrovniku, fond: *Acta sanctae Mariae maioris*, 38, tzv. stariji prijepis.

⁵⁷ Desanka, Kovačević, Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, VI, Sarajevo, 1954, 229-248.

sve intenzivniji razvoj trgovine. Kada je zamijenio bana Stjepana II. I došao sin njegova brata Vuka, bana Tvrtko I., Dubrovčani odmah šalju svoja izaslanstva da traže potvrdu svih zaštita, sloboda i prava koja su uživali u vrijeme njegovog strica. Ovo će postati ustaljena praksa Dubrovčana do propasti srednjovjekovne bosanske države.

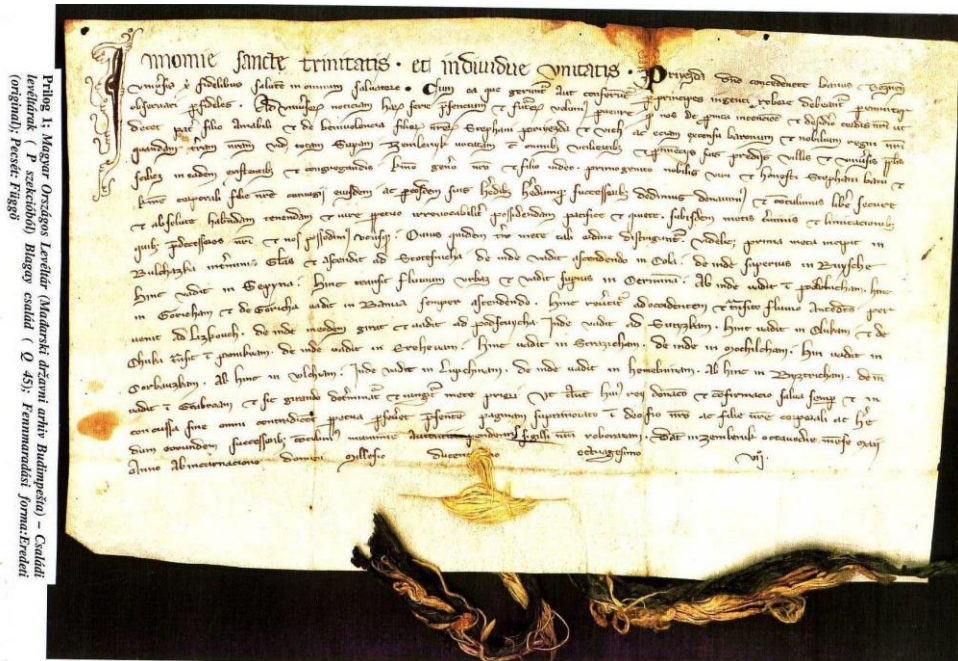
Dolazak bana Tvrtka I. na čelo bosanske države neće donijeti veće promjene u trgovačkoj saradnji Bosne i Dubrovnika. Nastavlja se razvijati u istom smjeru kako se razvijala u doba njegova strica Stjepana II. Dubrovčani se u doba Tvrtkova bili jako uključeni u cjelokupni privredni život srednjovjekovne Bosne. To se ogledalo u njihovom svestranom angažmanu u bosanskohercegovačkoj privredi, prvenstveno u trgovini baziranom na izvozu sirovina i uvozu raznih artikala. Trgovina rudarskim proizvodima nalazila se i dalje je bila u rukama dubrovačkih trgovaca, a organizacija dubrovačkih poslova postaje sve složenija i razgranatija. Glavni izvozni proizvodi su i dalje rude srebra i olova zatim u manjoj mjeri bakar, željezo, zlato i vosak, koža itd. Što se uvoznih artikala tiče sol je bila i dalje bila na prvom mjestu.⁵⁸

Kako bi se osjećali sigurni i zaštićeni u svojim trgovačkim poslovima, Dubrovčani su morali dobiti garanciju od bana Tvrtka kakvu su imali u doba njegova strica Stjepana II. Zato dubrovačka opština šalje banu dvojicu svojih izaslanika Šimu Ristića i Klimu Držića, koji banu iznose zahtjeve dubrovačke opštine. Dubrovčani traže od bana Tvrtka da potvrdi sva prava, zaštitu i slobodu koju su uživali za vrijeme njegovog pokojnog strica bana Stjepana II. Tvrtko je to učinio i zajedno sa bratom Vukom i majkom Jelenom, 1. septembra 1355., izdao Dubrovčanima listinu u kojoj im obećava da im neće biti uskraćena ranija prava. Takođe obećava Dubrovčanima da će se njihovo prijateljstvo nastaviti i ubuduće i da svi oni koji izvršavaju banovu volju to moraju poštovati.

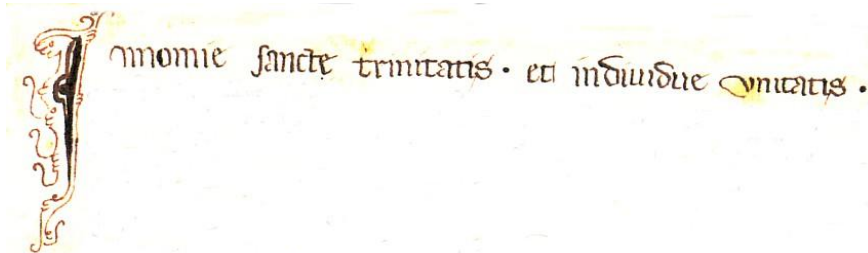
Tvrtko ovu listinu zapečati pečatom svog strica bana Stjepana II., jer, kako navodi, još uvijek nema svoj vlastiti pečat. Latinsku listinu izdao je ban Tvrtko u gradu Visokom, sjedištu bosanskih vladara, prije nego što je postao kralj Bosne i Srbije.

⁵⁸ Desanka, Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj bosanskoj državi*, Sarajevo, 1961, 33.

1. Diplomatička analiza latinske isprave bosanskog bana Prijezde 1287. kojom daruje župu Zemljenik (Latinski skraćenica sa paleografsko-diplomatskom obradom, 8. maj 1287.)

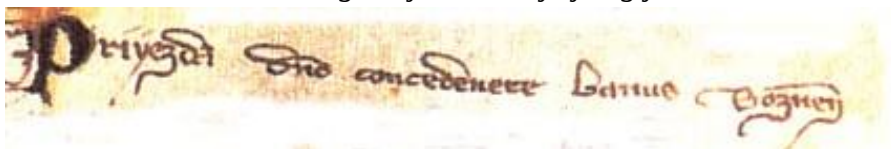

Transkripcija s razgraničenim diplomatskim formulama; podsjetnik:
Smisleni prijevod s latinskog na bosanski!

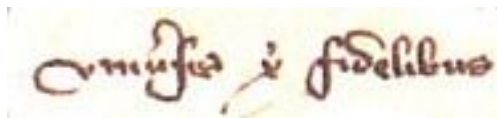
a) – invocatio; In nomine sancte trinitatis et individue unitatis.

U ime Presvetog Trojstva i nedjeljivog jedinstva

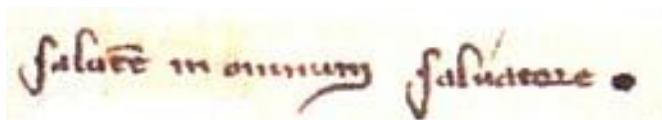

b) – intitulatio a devotio; Prijezda domino concedente
banus Boznensis.

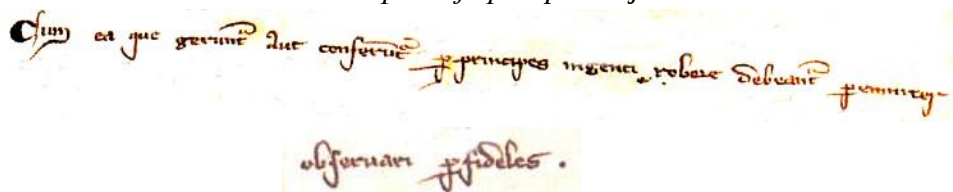
a, Prijezda, po Božijem dopuštenju, bosanski knez

c) – inscriptio; Universis Christi fidelibus.
svim Hristovim vernicima

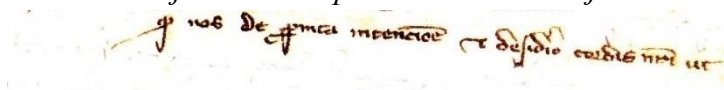
d) – salutatio; Salutem in omnium salvatore.
Želim spasenje po Spasitelju!

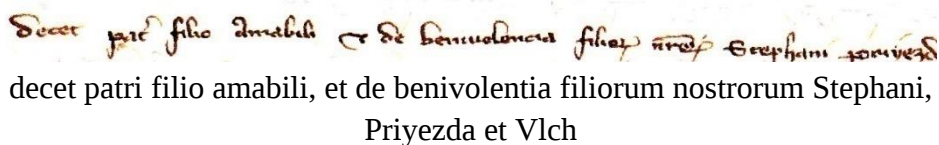
e) – arenga; Cum ea, que geruntur aut conferuntur per principes, ingenti rebore debeantur perenniter observari per fideles.
S obzirom da vjerni podanici moraju cijelim svojim bićem da poštuju djela i odluke svojih vladara.

f) – publicatio alebo promulgatio alebo notificatio; Ad universorum notitiam harum serie presentum et futurorum volumus pervenire.
Želim da najavim važnu poruku svim sadašnjim i budućim generacijama!

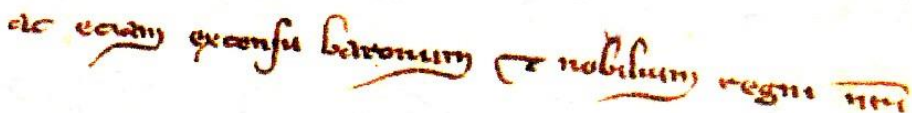

g) – narratio alebo expositio a dispositio; Quod nos de prompta intentione et desiderio cordis nostri ut
Zdravim razumom i po želji vašeg srca,

decet patri filio amabili, et de benivolentia filiorum nostrorum Stephani,
Priyezda et Vlch

uz velikodušnu saglasnost njegovih sinova Štefana, Prijezde i Vuka

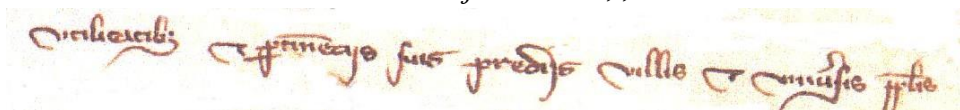
ac etiam ex c(ons)ensu baronum et nobilium regni nostri

i uz dozvolu našeg visokog plemstva

quandam terram nostram, videlicet totam supam Zemlenyk vocatam cum
omnibus

država, činim svom najdražem zetu, kao dijete po Bogu, ono što bi otac
učinio voljenom sinu, ,

utilitatibus et pertinentiis suis, prediis, villis et universis populis

koji je prvorodeni sin poštenog i vrlo plemenitog čovjeka,

silicet in eadem existentibus et congregandis karissimo genero nostro et
filio in deo,

knez Stefan, i njegova najdraža ćerka, njegova supruga i njihova djeca i
naslednici,

primogenito nobilis viri et honesti Stephani bani et
dajem, dodjeljujem i ostavljam jedno od svojih sredstava na sigurno i be-
zuslovno korištenje, ,

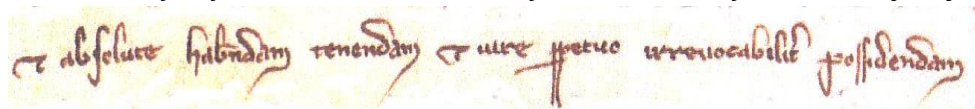

karissime corporalis filie nostre coniugi eiusdem ac per oesdem
suis heredibus heredumque

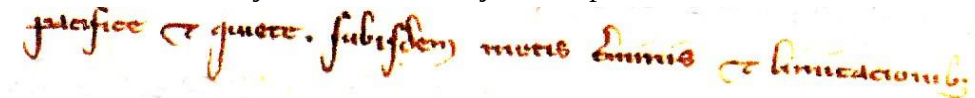
cijela zemaljska župa sa svime što joj pripada,

successoribus dedimus, donavimus et contulimus libere, secure
seoska imanja, ljetnikovci i stanovnici koji tamo žive i koji se tek useljavaju

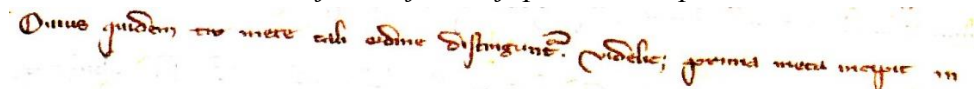
et absolute habendam, tenendam et iure perpetuo irrevocabilit possidendam
da njime vlada i zauvijek i neopozivo u dobru

pacifice et quiete sub iisdem metis, terminis et limitationibus,
i u miru i u pravom vlasništvu, unutar navedenih granica, između

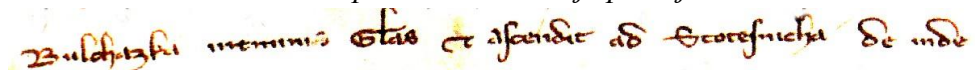

quibus predecessores nostri et nos possedimus (h)ucusque.
i kućište koje smo ja i moji prethodnici poštovali.

Cuius quidem terre mete tali ordine distinguuntur, videlicet prima
meta incipit in

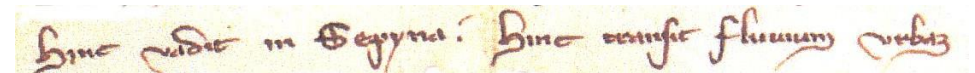
Granica pomenute teritorije počinje od

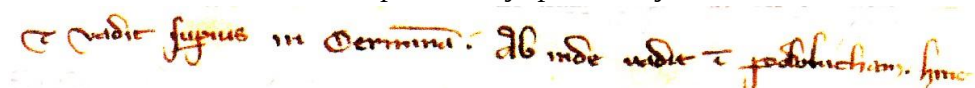
Bulchazka in terminis Glas et ascendit ad Scotescnica, deinde
Bulchazky, koji pripada Glas-Klasnici, penje se do Scotescnica, a zatim se

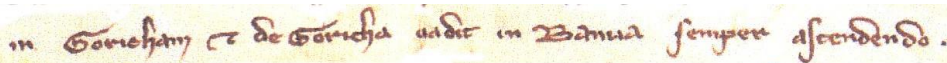
vadit ascendendo in Cola, deinde superius in Ruysche,
penje se na Colu, zatim više na Ruyschy,

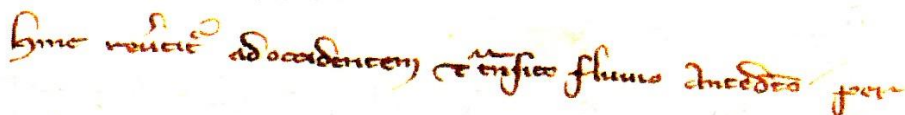
hinc vadit in Sepyna, hinc transit fluvium Vrbaz
a odatle do Sepina. Ovdje prelazi rijeku Vrbu

et vadit superius in Cerminam, abinde vadit in Podolucham, hinc
penje se do Čerminama, odatle ide u Podoluči i

in Goricham et de Goricha vadit in Banua semper ascendendo,
u Gorich te dalje ide od Goriča do Banua

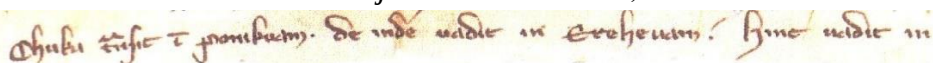
hinc revertitur ad occidentem et transito fluvio antedicto pervenit
penjući se, zatim skreće na zapad, gdje nakon prelaska određene rijeke
dolazi

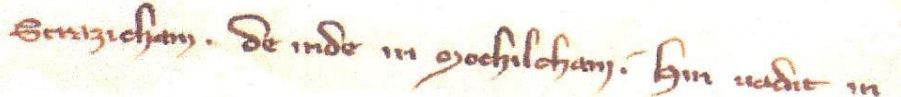
ad Lizkouch, deinde in eodem girat et vadit ad Podscuycha,
do Lizkoucha, zatim skreće u njemu i ide prema Podscuycha

inde vadit ad Sutyzkam, hinc vadit in Clukam et de
nastavlja do Sutiske i Čuke,

Chuka transit in Ponikuam, deinde vadit in Ereheuam, hinc vadit in
od Čuke prelazi u Ponikuam, odakle ide u Ereheu,

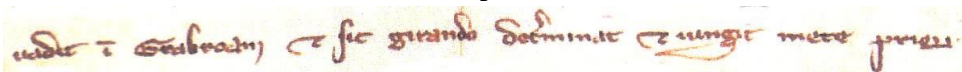
Strazicham, deinde in Mochilcham, hin(c) vadit in
u Strazich i Mochilch, zatim

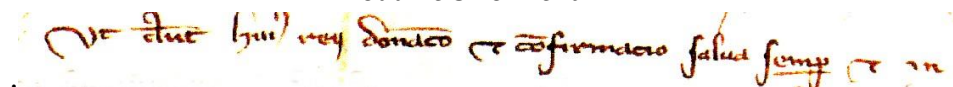
Corbauzkam, abhinc in Wlchiam, inde vadit in Lupchinam, deinde vadit
u Corbauzek, odatle u Wlchio, u Lupchin i

in Hemelninam, abhinc in Biztricham, deinde
u Hemelnin, pa u Bistricu

vadit in Grabroam et sic girando determinatur et iungitur mete priori.
a odatle ide u Grabrou. Tako praveći krug, praznina se zatvara na mjestu
odakle smo krenuli

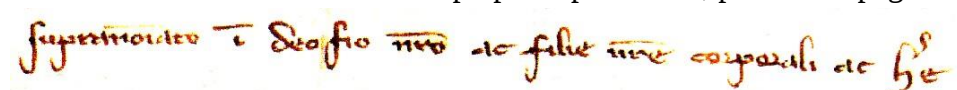

h) – corroboratio; Ut autem huius rei donatio et confirmatio salva semper
et in

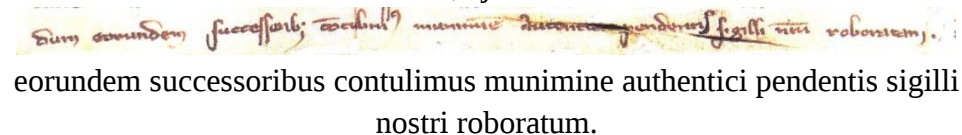
Tako da ovaj poklon ostane uvijek valjan i zauvijek nenarušen i

concussa sine omni contradictione perpetua perseveret, presentem paginam

supranominato in deo filio nostro ac filie nostre corporali ac heredum
lišen svih komentara, već pomenutom sinu po Bogu i kćeri njegove zemalj-
ske, njihove

svojoj djeci i nasljednicima dao sam ovaj dokument, koji je ovjeren mojim
autentičnim pečatom

i) – datatio; Datum in Zemlenik, octavo die mensis maii, anno ab incarna-
tione domini millesimo ducentesimo octuagesimo VII.

U Zemljeniku, osmog dana mjeseca maja, 1287. godine ...

Bosanski ban Prijezda izdao je latinsku ispravu svom zetu, sinu hr-
vatskog bana Stjepana, i njegovoj kćeri 8. maja 1287. godine, uz pristanak
njegovih sinova Stjepana, Prijezde i Vuka, i plemića g. Bosnu, kojom im je
dao u vječno naslijeđe župu Zemljenik sa svim onim što joj pripada. Tekst

dokumenta je više puta objavljivao, ali samo u transkripciji. Na osnovu toga su obrađene samo unutrašnje karakteristike dokumenta, odnosno njegove diplomatske formule.⁵⁹ Eksterna analiza je mogla biti urađena na osnovu objavljenog originala, a dodana je i transkripcija i prijevod dokumenta sa latinskog na bosanski jezik, odnosno njegova transliteracija.

Transkripcija sa razgraničenim diplomatičkim formulama listine iz 1287:

a) – *invocatio (divina)*; In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. b) – *intitulatio a devotio*; Priyezda domino concedente banus Boznensis. c) – *inscriptio (universalis)*; Universis Christi fidelibus. d) – *salutatio*; Salutem in omnium salvatore. e) – *arenga*; Cum ea, que geruntur aut conferuntur per principes, ingenti rebore debeantur perenniter observari per fideles. f) – *promulgatio alebo notificatio*; Ad universorum notitiam harum serie presentum et futurorum volumus pervenire. g) – *naratio a dispositio*; Quod nos de prompta intentione et desiderio cordis nostri. ut decet patri filio amabili, et de benivolentia filiorum nostrorum Stephani, Priyezda et Vlchac etiam ex c(ons)ensu baronum et nobilium regni nostri quandam terram nostram, videlicet totam supam Zemlenyk vocatam cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis, prediis, villis et universis populis silicet in eadem existentibus et congregandis karissimo genero nostro et filio in deo, primogenito nobilis viri et honesti Stephani bani et karissime corporalis filie nostre coniugi eiusdem ac per oesdem suis heredibus heredumque successoribus dedimus, donavimus et contulimus libere, secure et absolute habendam, tenendam et iure perpetuo irrevocabiliter possidendam pacifice et quiete sub iisdem metis, terminis et limitationibus, quibus predecessores nostri et nos possedimus (h)ucusque. Cuius quidem terre mete tali ordine distinguuntur, videlicet prima meta incipit in Bulchazka in terminis Glas et ascendit ad Scotenicha, deinde vadit ascendendo in Cola, deinde superius in Ruysche, hinc vadit in Sepyna, hinc transit fluvium Vrbaz et vadit superius in Cerminam, abinde vadit in Podolucham, hinc in Goricham et de Goricha vadit in Banua semper ascendendo, hinc revertitur ad occidentem et transito fluvio antedicto pervenit ad Lizkouch, deinde in eodem girat et

⁵⁹ M. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža*. Zadar-Mostar, 1998, 101.

vadit ad Podscuycha, inde vadit ad Sutyzkam, hinc vadit in Clukam et de Chuka transit in Ponikuam, deinde vadit in Ereheum, hinc vadit in Strazicham, deinde in Mochilcham, hin(c) vadit in Corbauzkam, abhinc in Wlchiam, inde vadit in Lupchinam, deinde vadit in Hemelninam, abhinc in Biztricham, deinde vadit in Grabroam et sic girando determinatur et iungitur mete priori. h) – *corroboratio*; Ut autem huius rei donatio et confirmatio salva semper et inconcussa sine omni contradictione perpetua perseveret, presentem paginam supranominato in deo filio nostro ac filie nostre corporali ac heredum eorundem successoribus contulimus munimine autentici pendentis sigilli nostri roboratum. i) – *datatio (actum et data)*; Datum in Zemlenik, octavo die mensis maii, anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo octuagesimo VII.

Transliteracija:

U ime svetoga Trojstva i nedjeljivog Jedinstva. Ja, Prijezda, po Božjem dopuštenju bosanski ban, svim Kristovim vjernicima želim izbavljenje po Spasitelju! Obzirom da vjerni podanici moraju svim bićem poštovati djela i odluke svojih vladara, želim svima, i današnjim i budućim pokoljenjima, obznaniti važnu vijest! Pri zdravom razumu i po želji svoga srca, uz velikodušni pristanak svojih sinova Stjepana, Prijezde i Vuka i uz odobrenje velikaša naše zemlje ja svome najmilijem zetu, kao djetetu po Bogu, činim ono što bi otac učinio voljenom sinu, a koji je prvorodeni sin časnog i veoma plemenitog čovjeka, bana Stjepana, i svojoj najdražoj kćeri, njegovoj supruzi, te njihovoj djeci i nasljednicima, dajem, dodjeljujem i ostavljam na sigurno i bezuslovno korištenje jedan svoj posjed, cijelu župu Zemljenik, i to sa svime što joj pripada, a pripadaju joj seoska imanja, ljetnikovci i stanovništvo koje ondje živi i koje će se tek naseliti. Da njome vladaju i da je zauvijek i neopozivo u dobru i miru s pravom posjeduju unutar istih granica, međa i ograda koje smo poštovali moji prethodnici i ja. Granica pomenutog teritorija počinje od Bulchazka koji pripada Glas - Klasnici, penje se do Scotesnicha, zatim se uspinje do Cola, onda naviše u Ruysche, a odatle do Sepyna. Tu prelazi rijeku Vrbas, penje se do Cermi nam, odakle ide u Podolucha i u Goricha. Iz Goricha ide u Banua stalno se uspinjući pa se okreće na zapad gdje nakon što opet pređe istu rijeku dolazi do Lizkouch, zatim se u njemu okreće i ide prema Podscuycha, nastavlja se do Sutiske pa do Chuka. S Chuka prelazi u Ponikuam, odakle ide u E-

reheua, u Strazicha pa u Mochilcha, potom u Corbauzka, odatle u Wlchia, u Lupchina pa u Hemelnina, onda u Bistricu, odakle ide do Grabroa. Tako obišavši krug, međa se zatvara na mjestu od kojeg smo počeli. Kako bi ovaj dar ostao uvijek valjan i u vijeke nepovrijeđen i oslobođen svih prigovora, već pomenutom sinu po Bogu i kćeri svojoj ovozemaljskoj, njihovoj djeci i nasljednicima predao sam ovu ispravu koju sam ovjerio svojim autentičnim pečatom. U Zemljeniku, osmoga dana mjeseca maja, godine 1287. po utjelovljenju Gospodina.

Vanjske karakteristike listine:

Materijal na kojem je isprava napisana je pergament koji je vremenom izbljedio pa je sada mutno bijele boje,⁶⁰ njemačkog je porijekla što se može utvrditi na osnovu njegove kvalitete. Isprava je dosta dobro očuvana što omogućava lakšu obradu njenih vanjskih karakteristika te se vidi da je dva puta presavijana. Rezovi su sa svih strana ravni i samo u donjem lijevom uglu fali jedan mali dio, a u donjem, središnjem, dijelu isprave uočava se mjesto gdje se nalazio pečat. Tu se i danas nalazi vrpca, ali bez pečata, ali se o njoj nemože ništa saznati.

Jedino se zna da je visio i da je vremenom nestao sa trake, ali se ne zna gde i kako. Traka je provučena kroz prerez i smeđe-žute je boje s nekim dijelovima koji potamne. Tinta je tokom godina izgubila svoju prvobitnu crnu boju i sada je više smeđe boje. Ispisana je kancelarijskom latinskom gotikom na ukupno devetnaest redova, a slova su vrlo mala, ali estetski ugodna. Čitav dokument je estetski vrlo lijep i čini se da je pisar uložio dosta truda u njegov izgled i ostavio jednak prostor i na lijevoj i na desnoj strani. Redovi su ispravno napisani, a razmaci između redova su precizni i jednaki. Kao da je pisar podvlačio redove prije pisanja tako da su redovi bili ravni, u čemu je i uspio. Invokacija je u ovom dokumentu naglašena duplo većim slovima, dok je ostatak dokumenta napisan znatno manjim slovima.

⁶⁰ Magyar Országos Levéltár, Budapest, fond: DL 66485; Kelt: 1287 - 05- 08; Kiadó: Priyezda Boszniai bán; Régi jelzet: Q45/8; Fennmaradási forma: Eredeti (original); Pecsét: Függő; Családi levéltárak (P szekcióból); Blagay család (Q45).

Početno slovo *I* invokacije je vrlo lijepo ukrašeno, a svojom veličinom pokriva čak prvih šest redova dokumenta i izdvojeno je u prostoru lijeve margine na početku dokumenta. Ne bi se moglo tačno utvrditi da li je pisar nešto gledao dok je ukrašavao ili je pustio ruku da ga vodi, ali kada se duže gleda pismo, stiče se utisak da je možda bio nečim inspirisan. U sredini je boja mastila pojačana tako da je taj dio naglašeniji od ostatka slova. Naglašeno je i slovo *P* u imenu bana Prijezde, pa je pisar na njemu intenzivirao mastilo i ukrasio ga, ali ne kao prvo slovo *I*. Iznad tog slova dokument je bio malo oštećen, što je uticalo da ukras slova takođe nisu bila vidljiva.

Unutrašnje karakteristike:

Latinski dokument se sastoji od diplomatskih formula: a) prothocollum - invocatio (divina simbolica ili verbale), intitulatio et devotio, inscriptio, salutatio, b) contextus - arenga, publicatio ili promulgatio, notificatio, naratio alebo expositio, clausulae finales, sanctio, corroboratio i c) eshatocolus - subscriptiones, datatio (actum et data), apprecatio, pomoću kojih se utvrđuju njegove unutrašnje karakteristike i njegov značaj kao jezičkog i historijskog izvora.

a) Prothocollum - Isprava počinje verbalnom invokacijom: „*In nomine sancte trinitatis et individue unitatis*“, što bi u prijevodu značilo *U ime svetog Trojstva i nedjeljivog Jedinstva*. Ovdje se božanska lica ne zazivaju pojedinačno nego kao zajedništvo ili nedijeljivo jedinstvo (*Trinitatis*). Invokacija se razlikuje od one koja se nalazi u ispravi bana Kulina iz 1189. godine i koja predstavlja prvu invokaciju upotrijebljenu u bosanskim ispravama: „*In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti Amen*“ i njome se božanska imena zazivaju pojedinačno. Na kraju je dodan i izraz „Amen“ kojeg nema u invokaciji isprave bana Prijezde. Iz ovoga se vidi da nije bilo pravila da u svim ispravama invokacije budu jednake. Slijedeća formula u ispravi je intitulacija sa devocijom: „*Priiezda domino concedente banus Boznensis*“ što bi u prijevodu značilo *Ja, Prijezda, po Božijem dopuštenju bosanski ban*. Devocija glasi: „... *ex gratia dei domini*“ i to nije uobičajeni oblik „*dei gratia*“ koja je korištena u bosanskim listinama. Formula inskripcije imaju ulogu adrese i pomoću nje se saznaje kome je isprava nami-

jenjena. U ovoj ispravi inskripcija ima uopšteni oblik, tj. nije upućena pojedincu ili ustanovi nego se odnosi na sve podanike. Zbog toga se iz nje ne može saznati kome je isprava upućena već se to čini pomoću dispozicije gdje ban govori o tome kome dodjeljuje neke od svojih posjeda. Salutacija je formula koja se prvi puta spominje u ovoj ispravi što znači da je nema u ranijoj ispravi bana Kulina: „*salutem in omnium salvatore*“ i njome ban Prijezda svim Hristovim podanicima želi izbavljenje po Spasitelju.

b) Contextus - Poslije salutacije dolazi arenga koja se takođe prvi put spominje, ali koja kao formula nije neophodna u ispravama pa se u većini njih i ne pojavljuje. Arenga je ustvari uvod u ispravu i njome se opravdava ono šta se donosi u dispoziciji. Osim toga, njome se naglašava vjernost, odanost i trajnost u službi: „*Cum ea que geruntur aut conferuntur per principes ingenti robore debeantur perenniter observari*“. Dakle ban je od svojih podanika zatražio vjernost i poštivanje svih odluka koje on donese. Nakon arenge slijedi notifikacija ili publikacija kojom se najavljuje o čemu je riječ u dispoziciji ili se njome javnost upozorava na ispravu: „*ad universorum notitiam harum serie presentum et futurorum volumus pervenire*“. Dispozicija je najvažnija formula u latinskoj ispravi jer se njome izražava volja donatora, a obzirom na pravni čin ona može sadržavati materijalni i moralni objekt isprave. Iz dispozicije se saznaje da je ban Prijezda svome zetu, sinu bana Stjepana Vodičkog i svojoj kćeri darovao župu Zemljenik. Posljednja formula u tekstu isprave je formula koroboracije, odnosno najavljivanje sredstva i načine za osiguravanje trajnosti i svjedočanstva pravnog učinka isprave. Koroboracija isprave najavila je viseći pečat bana Prijezde kojim se garantuje njena valjanost: „*ut autem huius rei donatio et confirmatio salva semper et inconcussa sine omni contradictione perpetua perseveret presentem paginam supranominato in deo filio nostro ac filie nostre corporali ac heredum eorundem successoribus contulimus munimine authentici pendentis sigilli nostri roboratum*“.

c) Eshathocolus - Jedina formula u eshatokolu latinske isprave je datacija, kao formulom kojom se označava mjesto i vrijeme izdavanja isprave: „*Datum in Zemlenik, octavo die mensis maii, anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo octuagesimo VII*“. Ovdje je Datum ozna-

čavao mjesto izdavanja isprave - župu Zemljenik, dok je vrijeme izdavanja osmi dan mjeseca maja 1287. godine po utjelovljenju Gospodina, što je značilo da se početak godine računa od 1. I.

Značaj isprave kao historijskog izvora

Glavni objekt ove isprave je župa Zemljenik koju ban Prijezda poklanja sa svime onim šta joj pripada, a to su seoska imanja, ljetnikovci i stanovništvo koje ondje živi i koji se imaju tek naseliti. Sama župa je ležala sa lijeve strane rijeke Vrbas u Donjim krajevima između župa Banice i Vrbanja, a što je moguće utvrditi na osnovi graničnih sela. To je prvi put da se u nekoj latinskoj bosanskoj listini poimenično navode bosanska sela, pa iako župa nije bila velika njena granična sela su bila brojna, ukupno 23, ali se mora uzeti u obzir da je taj broj bio i puno veći, ali su navedena samo pogranična sela. Ban Prijezda navodi da posjed poklanja uz pristanak svojih sinova Stjepana, Vuka i Prijezde pa se tako saznaju imena njegovih muških potomaka, dok se ime njegove kćeri ne spominje. Svoj pristanak za darivanje posjeda dali su i velikaši bosanske zemlje. Izgleda da je ban imao dobre odnose sa svojom vlastelom i da mu je njihov pristanak važan, kako u ubuduće ne bi stvarali probleme destinatoru oko darovanog posjeda. Kako se ne navode okolnosti koje su prethodile darivanju posjeda, a ni zasluge destinatora, onda je vjerovatno, da je župa poklonjena kao miraz. Ban ističe kako to čini nepomućene svijesti i od srca, a svoga zeta voli i poštuje kao rođenog sina dok njegova oca naziva plemenitim i časnim čovjekom.

Uz sve to kao paleografsko-diplomatička listina, ista je interesantna za proučavanje pravnih odnosa u Bosni, ali i kao historijski i onomastičko-toponomastički izvor proćavanja bosanskih arhivskih izvora tako vaćnih za srednjevjekovnu historiju Bosne i Hercegovine, a osnovni instrument proućavanja su dobro poznavanje pomoćnih historijskih djela, tj. brojni univerzitetski udžbenici i sa prostora jugoistoćne Evrope.⁶¹

⁶¹ Stjepan, Antoljak, *Pomoćne istoriske nauke*, Kraljevo, 1971; Viktor, Novak, *Latinska paleografija*, Nućna knjiga, Beograd, 1980; Jakov, Stipišić, *Pomoćne historijske nauke u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, 1985; Ivan, Balta, *Pregled pomoćnih povijesnih znanosti*, Matica hrvatska. Osijek, 2000; Azem, Kožar –Ivan, Balta, *Pomoćne historijske nauke*, Tuzla, 2003; A. Kožar – I. Balta, *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*, Tuzla, 2004.